

ДМИТРО БОРИСОВИЧ МЕРТВАГО – ТАВРІЙСЬКИЙ ЦИВІЛЬНИЙ ГУБЕРНАТОР

Кравчук О. С.

*Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, м. Сімферополь, Україна
E-mail: alexandrkravchuk@ukr.net*

Уперше на підставі різноманітних архівних даних і інших джерел відтворено діяльність другого таврійського цивільного губернатора – Д. Б. Мертваго. Проаналізовано його роботу, як голови Комісії із земельних питань і керівника Кримської соляної частини. Висвітлено загальне становище Таврійської губернії на початку ХІХ століття. Звернено увагу на необхідність системного вивчення інституту губернаторства і біографій губернаторів Таврійської губернії.

Ключові слова: Д. Б. Мертваго, таврійський губернатор, Таврійська губернія, інститут губернаторства, Комісія із земельних питань, Кримська соляна частина.

На сучасному етапі розвитку історичної науки спостерігається стійкий інтерес до ролі персоналій в історії. Необхідність в історико-біографічних виданнях стає все більш очевидною. У 90-х рр. ХХ століття почалося відродження цього жанру і його бурхливий розвиток. З'явилися перші видання присвячені губернаторам. Якщо в Росії, останнім часом, таких робіт багато, то в Україні першопрохідцями в цій області стали професор С. І. Посохов і професор О. Н. Ярмиш [34]. Їх біографічний словник присвячено життю і діяльності харківських губернаторів і генерал-губернаторів (намісників) з моменту створення Харківської губернії в 1765 р. і до 1917 р. У передмові розглянуті зміни інституту губернаторства і генерал-губернаторства впродовж цього ж періоду. В цілому, на тлі повної відсутності в Україні робіт, присвячених даній проблемі, дослідження харківських істориків виглядає прогресивним.

Фундаментальні роботи, присвячені вивченню біографій губернаторів і інституту губернаторства Таврійської губернії, відсутні. Уперше цю проблему підняли професори В. Ф. Шарапа і А. А. Непомнящий [33]. Ними здійснено реконструкцію біографії губернатора О. І. Казначеева. Автори вперше розкрили сторінки життя цього державного. Роботу в цьому напрямку продовжив кандидат історичних наук В. В. Бобков [32]. Його дослідження також спрямовано на вивчення діяльності О. І. Казначеева. Відсутність досліджень, присвячених діяльності чиновників, які управляли Таврійською губернією, зумовила необхідність вивчення цього аспекту вітчизняної історії. Уперше нами зроблена спроба реконструкції діяльності другого Таврійського губернатора – Д. Б. Мертваго.

Дмитро Борисович Мертваго (1760–1824) народився 5 серпня 1760 р., у шляхетній родині Мертваго [1, с. 125–133]. Його батько загинув під час Пугачовського повстання, в 1774 р. Чотирнадцятилітній хлопець, як старший син, змушений був перейняти обов'язки глави сім'ї на себе [22, с. 29–35]. У результаті юнак не здобув

повноцінної освіти. [22, с. 29–35]. Ось що пише із цього приводу його онучка М. П. Вайтаці: «палкий і ґрунтовний розум, читання, спостережливість і здатність мислити, замінювали йому недолік освіти при вихованні» [3, с. 19–35].

У 1775 р. Д. Б. Мертваго почав військову службу в Преображенському полку: «записали мене унтер офіцером у гвардію та прислали паспорт на два роки: на початку 1777 року я повинен був з'явитися у Петербурзі» [22, с. 41]. У 1779 р. він отримав звання каптернамуса, через рік – сержанта [26, арк.14–15]. У 22 роки перевівся на цивільну службу і був призначений прокурором у верхню розправу Оренбурзького краю [22, с. 42]. Пізніше Дмитро Борисович обіймав посади радника цивільної палати в Уфі, і радника Уфимського намісницького правління. [26, арк. 14–15].

Після призначення 28 вересня 1794 р. новим генерал-губернатором Сибірським і Уфимським і управляючим прикордонними справами Сергія Кузьмича Вязмітінова [13, с. 128–136] Д. Б. Мертваго швидко пішов вгору. Пов'язано це було з тим, що С. К. Вязмітінов служив в одному департаменті з Григорієм Романовичем Державіним – близьким другом Дмитра Борисовича [3, с. 31]. Про їх дружні стосунки, свідчить численне листування [28, арк. 1; 29, с. 873–879]. Незабаром, після смерті Катерини II, С. К. Вязмітінову було доручено переїхати до Малоросії, для проведення адміністративної реформи – об'єднання трьох українських губерній в одну. Генерал-губернатор запропонував Д. Б. Мертваго перевестися разом з ним, на що отримав згоду. Але незабаром, замість призначення до України С. К. Вязмітінов зайняв посаду коменданта Санкт-Петербургу, як наслідок – Дмитро Борисович не міг продовжити службу під його начальством.

Завдяки протекції Г. Р. Державіна, який обіймав у цей час посаду міністра внутрішніх справ, Д. Б. Мертваго 21 вересня 1797 р. був призначений членом Провіантської експедиції [26, арк. 14–15]. Пізніше його прийняли у військовий штат на посаду військового радника.

Успіхи на службі принесли йому популярність. 1799 р. за сприяння генерал-прокурора Петра Васильовича Лопухіна Д. Б. Мертваго хотіли призначити губернатором Санкт-Петербургу, але з особистих міркувань він відмовився від цієї посади [22, с. 81]. У наслідок дворового перевороту 9 грудня 1801 р. Дмитро Борисович отримав відставку з половинною платнею [3, с. 39–40].

Проте складне фінансове становище сприяло поверненню на державну службу. Наприкінці грудня 1802 р. по клопотанню Г. Р. Державіна він був відправлений до Криму для формування штату соляної частини [30, с. 14–16]. Вже 18 грудня 1802 р. Дмитро Борисович прибув до Перекопу [22, с. 116]. Йому було доручено діяти один рік, за який він мав створити Кримську соляну частину. Кримські соляні озера до цього віддавалися на відкуп і приносили державі щорічно до 280 тисяч рублів [31, с. 424–456]. Питання стосовно соляного промислу, було дуже важливим. Саме через непорозуміння в цій галузі промисловості з Олександром I, змушений був піти у відставку Г. Р. Державін. Він вважав, що буде несправедливим розривати вже укладені контракти з М. Штігліцем і А. Перетцом. Але ці контракти були не вигідні державі, до того ж, Олександр I прагнув позбавитися старих міністрів. Після створення Кримської соляної частини, казна стала отримувати до 500 тисяч рублів щороку [22, с. 117]. У цей же час відбувалися нові адміністративні перетворення –

15 травня 1803 р. була створена Таврійська губернія [21, с. 14]. А вже 2 серпня 1803 р. перший Таврійський цивільний губернатор Григорій Петрович Мілорадович покинув свою посаду [21, с. 14–15]. Головним претендентом на цей пост став Д. Б. Мертваго, оскільки він вже був знайомий з місцевими обставинами і зарекомендував себе як чесний чиновник. За поданням місцевого дворянства Дмитра Борисовича було призначено на посаду цивільного губернатора 26 грудня 1803 р. [18, с. 28]. Стан справ в губернії він описував так: «не лише крадіжки, грабіж, але смертні вбивства залишалися невиявленими, непокараними і справи віддавалися суду Божому. Правосуддя продавалося, як річ в торгівлі звична» [22, с. 131]. Крім того, був ще цілий ряд проблем: масова еміграція кримських татар, відсутність промислового виробництва, криза в сільському господарстві, земельні суперечки, незнання чиновниками кримськотатарської мови, розбійні напади ногайців на переселенців та інше. Першим кроком на шляху до наведення ладу був дозвіл татарам писати скарги рідною мовою, оскільки багато прохачів зізнавалися в незнанні написаного російською. При безпосередньому сприянні губернатора членів присутствених цивільного і кримінального судів, викритих у хабарництві, звільнили з посад і на їх місце призначили нових [8, арк. 101]. Так само було замінено багато чиновників по всій території Таврійської губернії. Змінили й всіх капітан-ісправників, багато засідателів і поліцмейстерів [8, арк. 75].

Наприкінці 1805 р. Д. Б. Мертваго став головою Комісії із земельних питань [17, с. 96–99]. Змінивши на цій посаді таємного радника і сенатора Івана Володимировича Лопухіна, який покинув пост голови за власним бажанням. За іншою версією – через конфлікт з губернатором, який звинувачував його у пияцтві і не зміг організувати належну роботу Комісії.

Призначення саме Д. Б. Мертваго було невинуватим. До цього часу він вже проявив себе як ініціативний адміністратор, спроможний вирішувати складні завдання. Таврійський губернатор не лише вдало використовував свої зв'язки, досвід і авторитет, але і невпинно піклувався про організацію роботи Комісії. Саме такі якості потрібні були керівникові цієї установи.

Спочатку, для поліпшення роботи Комісії, було скорочено порядок у виробництві справ. Замість того, щоб посилати в Губернське правління прохання про виклик відповідачів, новий голова почав самостійно вимагати їх появи, через міську і земську поліцію, що істотно полегшило роботу Губернського уряду і прискорило процес розрішення справ. Пізніше з'ясувалося, що деякі позивачі і не знали, що від їх імені подавалися скарги. Така ж ситуація виникла і з відповідачами – частина з них, просто не володіла тими землями, які називалися спірними. Це було викликано тим, що «сенатор [І. В. Лопухин] і ніхто з членів його і секретарів не читав прохань, а лише приймаючи, клали в купу» [22, с. 132].

Ще однією важливою ініціативою Д. Б. Мертваго було наступне: «я запропонував членам комісії, що корисно було б їм їздити на місця суперечок, де всі люди, що беруть участь [у земельних суперечках] можуть бути зібрані разом. Після виміру суперечних ділянок і після прийняття документів буде зрозуміло, кому що присуджено бути повинно. І так, уникаючи судового рішення, можна схилити людей що сперечаються до примирення, яке назавжди стверджувати Комісія повинна» [22,

с. 132–133]. Проте, не можна з упевненістю стверджувати, що ця ініціатива була виключно Д. Б. Мертваго. Олександр I звернувся до губернатора з вказівкою організувати виїзні процеси «для поліпшення діяльності Комісії і для захисту поселенців від розорення» [6, арк. 108–110]. Насилу віриться, що імператор не знайомий з реаліями Криму, міг самостійно прийти до такого рішення. Швидше за все, воно було написано за проханням самого голови Комісії.

Ще одним нововведенням було збільшення кількості землемірів. Д. Б. Мертваго добивався в Санкт-Петербурзі виділення додаткових коштів. В результаті було наказано виділити 5500 рублів для підбору 7 землемірів, не рахуючи помічників [7, арк. 54].

Зміна керівництва і членів комісії, а також використання досить прозорої юридичної основи призвело до швидкого просування справ. Якщо в 1802 р. було вирішено 8 справ, в 1803 – 14, в 1805 – 80, 1806 – 516, в 1807 – 154 [10, арк. 35]. До 1808 року основна робота Комісії було закінчено.

Завершенню діяльності перешкоджало те, що ряд членів Комісії «велику платню і столові гроші отримуючи, примітили кінець комісії <...> почали явно опиратися моїм розпорядженням: ніхто нічого не став робити; чути тільки суперечки, голоси; словом, повна зупинка» [22, с. 133]. Проте, спираючись на Армана Емануїла Ришельє – генерал-губернатора Новоросії, Д. Б. Мертваго вдалося продовжити роботу Комісії.

У 1806 році було отримано маніфест, в якому говорилося про можливу війну з Францією і жителів прикордонних районів закликали до захисту Вітчизни [22, с. 135]. Губернатор обіцяв мурзам можливість отримати чини і нагороди, а простим татарам службу в іррегулярному війську при армії. Було зібрано шість полків, полковниками були обрані багаті беї і мурзи. Полки склалися з жителів передгір'я і гірських районів Криму, степові жителі відмовилися нести службу, але обіцяли фінансову підтримку. Незабаром після цих подій, Таврійська губернія пожертвувала 200 тисяч рублів на збори військового ополчення. Після цього Д. Б. Мертваго отримав резолюцію, про формування регулярних полків із татар, в яких офіцери і шефи мали бути призначені з росіян. З мурз пропонувалося сформувати лейб-сотню для служби при Імператорі [22, с. 141]. Формування полків було доручене А. Е. Ришельє, але у зв'язку з його хворобою це завдання було передоручене маркізові Ж. Ф. Траверсе – командувачеві Чорноморським флотом і військовому губернаторові Миколаєва й Севастополя, той, у свою чергу, передав цю справу до виконання Таврійському губернатору.

У назріваючій війні з Францією, Росія готувалася до вторгнення союзників французів – турків у Крим. У Туреччині на озброєнні знаходилося одинадцять лінійних кораблів, офіцерський корпус на яких був, в основному з французів. Ці судна готували для висадки десанту в Крим. У Росії ж на Чорному морі було шість кораблів, три з яких були у поганому стані, і всього дві тисячі сухопутного війська, розміщеного по береговій лінії Таврійської губернії [22, с. 143]. Намагаючись завдати висадці турецького десанту на Кінбурнській косі, Д. Б. Мертваго почав формувати міліцію поза Кримом, призначив чотири пункти для утримання по сотні: два біля можливих місць висадки і два на дорозі від Перекопу до Беріславу. Але у на-

слідок військових дій російського і англійського флотів на Середземному морі висадка турецького десанту стала неможливою. Турки кинули всі сили на захист Константинополя. Але завдяки швидким і рішучим діям губернатора в 1807 р. в Криму на службі перебувало вже 21 800 чоловік [22, с. 146].

Маловідомою, але неймовірно цікавою сторінкою діяльності чиновника став проект заселення Криму. У зв'язку з інтенсивним освоєнням цих земель колоністами і процесом бурхливого економічного розвитку південних районів Російської імперії гостро стояло питання, ким саме заселити приєднані землі. Потрібно було створити промисловість, відновити інфраструктуру. Ще однією причиною необхідності якомога швидше вирішити це питання був той фактор, що кримські татари, що склали абсолютну більшість населення, вважалися не надійними. І для уникнення можливого повстання, потрібно було заселити Криму такими людьми, які могли б стати опорою державної влади. Російських же поселень на території півострова на початку XIX століття було мало: «У Криму російських селищ в повітах: Сімферопольському і Феодосійському вісім, в них обивателі державні, які платять податі як то: бродяги, вихідці із за кордону 813 чоловічої статі душ. Відставних солдат і їх дітей, податі які не платять 469» [25, арк. 2 зв.–3].

На момент складання проекту заселення Криму (20 грудня 1806 р.), Д. Б. Мертваго обіймав посаду губернатора три роки (з 26 грудня 1803 р.) [26, арк. 14] і добре знав місцеві обставини. Губернатор вважав поселенців, які вже жили в Криму, не здібними до праці, оскільки вони не були знайомі з роботами, пов'язаними з виноробством, садівництвом і шовківництвом [25, с. 128–131]. Тому він пропонував: «корисно було б виклопотати повеління про виключення з окладу відставних солдатів і дітей їх [що живуть у Криму], і звернувши придатних у військову службу, визначити на інвалідне утримання тих старих і калік, які самостійно прокормитися не в змозі; різного ж звання бродяг, разом з відставними солдатами розселеними в селищах, які найкращі місце розташування мають, де раніше жили греки і вірмени, в околиці Маріуполя переміщені, переселити на землі Дніпровського і Мелітопольського повітів. І таким чином звільнивши землі ними марно займані, віддати у відомство Новоросійської опікунської контори для розселення колоністів, які можуть розповсюджувати господарство відповідне тутешньому клімату і якості землі» [25, арк. 2–2 зв.]. Д. Б. Мертваго виділяв греків і болгар, як людей котрі жили в схожих кліматичних умовах. Також він зробив конкретні пропозиції щодо можливості початку переговорів з турецькою владою. Звернення мало бути зроблене до правителя Анатолії, людині, яка мала достатню свободу дій у зв'язку з децентралізацією держави, – Оттоманської Порти. Цей проект було представлено на розгляд А. Е. Ришельє. Проте Таврійський губернатор не отримав підтримки.

Реалізація цього задуму на той час була неможлива. Це було пов'язано, в першу чергу, з фінансовим становищем держави. Це в той історичний період було фактично неможливо, оскільки почалася російсько–турецька війна (1806–1812) і була висока вірогідність нового військового конфлікту з французами. Так само міністр внутрішніх справ не міг погодитися з тими жорсткими заходами, які мали бути застосовані відносно населення, що вже мешкало в Криму. Саме через це міністр внутрішніх справ – В. П. Кочубей не підтримав губернатора.

1 – Д. Б. Мертваго

2 – герб роду Мертваго

3 – I. В. Лопухін

4 – мемуари Д. Б. Мертваго

Ще одним значним внеском у розвиток губернії була участь цивільного губернатора в переведенні ногайців від кочового життя до осілого [5, арк. 56–79]. Цей захід повинен був позитивно позначитися на положенні як колоністів, що освоювали південні рубежі імперії, так і на самих ногайцях. Нажаль цей процес затягнувся на довгі роки, але держава не залишала без уваги цей народ.

Одним з найважливіших напрямів діяльності губернатора було створення промисловості краю. У Таврійській губернії на початку XIX століття були відсутні будь-які підприємства. Основний прибуток казна отримувала від торгівлі і сільського господарства. Центральні органи влади прагнули відродити виноробство на Кавказі і в Криму в промислових масштабах. Пов'язано це було з попитом на внутрішньому ринку Російської Імперії, задовольнити який не було чим. Вищі прошарки суспільства могли собі дозволити вживати французькі і іспанські вина, тоді як середній клас потребував продукту нижчої цінової категорії. Стійкий попит на внутрішньому ринку, повинен був забезпечити стабільність галузі і принести чималий прибуток державі. Саме через ці обставин на початку XIX століття виноробство Криму знов переживає період підйому. От як описував стан цієї галузі Д. Б. Мертваго: «З вижимок винограду, і з фруктів є господарства, що мають землі в Кримських горах. Після приєднання Криму, садові ділянки після татар і греків, що виїхали, роздано різного звання чиновникам. Багато з них залишаються тепер у володінні таких людей, які абсолютно не в змозі їх утримувати в порядку. Відсутність сумлінних працівників, змушувало вживати всілякі засоби: приймати бродяг та виділяти кожному з них землю, хоча, загалом, шкоди від них більше ніж вигоди» [26, арк. 5–8]. Як ми бачимо, виноробство знаходилося в занепаді, у зв'язку з некомпетентністю людей, що займалися цим ремеслом. У власників виноградників не було можливості найняти робітників, через відсутність вільних робочих рук. Ускладнення викликали грабіж і мародерства, які панували в губернії.

Указ В. П. Кочубея про створення виноградного училища в Таврійській губернії було затверджено 21 травня 1804 р. [8, арк. 67]. Комерції радник Рувьє, що займався вербуванням виноградарів за кордоном, виконав доручену йому справу. В кінці 1803 р. прислав, до Криму одного купера і двох виноградарів з потрібною кількістю виноградних лоз: «виписані з Франції комерції радником паном Рувьє, по моєму дорученню для закладу казенних виноградних училищ купор і два виноградарі прибули вже до Криму» [8, арк. 23].

У той же час В. П. Кочубей на прохання Д. Б. Мертваго звернувся до академіка Петра Симона Палласа: «віднісся до академіка Палласа, просячи його, щоб відшукав у Судацькій долині місце зручне для створення передбачуваного училища» [8, арк. 24]. Залучення П. С. Палласа було важливим, оскільки в Таврійській губернії на той час не було таких фахівців, які знали на виноградарстві і виноробстві, крім того академік був добре знайомий з місцевими кліматичними умовами і сприяв вірному вибору місця для училища [23, с. 30–45].

Через деякий час, комерції радник Рувьє знайшов нових професійних виноградарів, що бажали переселитися до Криму. Це були два виноградаря з Малаги [9, арк. 41–43]. Для розведення виноградників з іспанських лоз було придбано землі на південному березі Криму, через схожість кліматичних [8, арк. 121 – 123]. Місцева і

центральна влада турбувалася про сприятливий результат задуманого, тому прагнули вибрати як можна більш схожі на автентичні в кліматичному плані місця. Що ж до самого училища, то під безпосереднім контролем П. С. Палласа було зроблене наступне: визначені земельні ділянки, кількість учнів і працівників. Ця установа підкорялося безпосередньо Таврійському цивільному губернаторові.

Училище в Судакській долині було засновано П. С. Палласом за підтримки Таврійського губернатора Д. Б. Мертваго. Для його укомплектування учнями і робітниками було вирішено зробити наступне: «через потребу створеного в Криму виноградного училища в учнях, <...> Його Імператорська Величність повелів призначити в це звання з військовосирітських відділень вихованців 10 чоловік. <...> такі вихованці призначені були з військовосирітських відділень Херсонського, Перекопського, Ахтирського» [8, арк. 125–127]. Вони були прийняті до училища на наступних умовах:

«1. Виділити на утримання їх до 80 крб. в рік кожному.

2. <...> мають право переходити в майстри, <...> а по вислужі 10 років в званні майстра, <...> отримати від казни у власність ділянку виноградного саду в 1 десятину.

3. <...> звільнені не можуть бути раніше, ніж вислужать 25 років, як усі військові люди» [8, арк. 121].

Можна з упевненістю стверджувати, що виноградники, закладені П. С. Палласом ще на початку XIX століття, за підтримки Д. Б. Мертваго, є основою сучасного виноградарства в Судакській долині. Держава і після створення училища, продовжувала надавати галузі всіляку підтримку. На закупівлю нових лоз за кордоном виділялися крупні суми [8, арк.24].

Особливий інтерес викликає проект, складений Д. Б. Мертваго і присвячений Таврійському магометанському духовному правлінню, під назвою «Штати духовного правління магометанського закону і правила для виробництва і про обов'язки духовних» [15, с. 129–133]. Таврійський губернатор вже брав участь в створенні подібної установи. Його внесок у створення першого в імперії Оренбурзького магометанського духовного зібрання на сьогодні є несправедливо забутим [19, с. 126–132].

Досвід, в створенні Оренбурзького магометанського духовного зібрання згодився йому при вирішенні релігійних питань Таврійської губернії [26, арк. 14]. У серпні 1805 р., генерал-губернатор Новоросійського краю – А. Е. Ришельє, знаходячись у Сімферополі, звернувся до Д. Б. Мертваго з пропозицією: «Розглянути можливість створення установи магометанського правління» [24].

У свою чергу муфті Сєїт-Мегмет ефенді: «листом від 29 серпня просив Мертваго звернутися до Імператора з проханням про відкриття духовного правління, оскільки в Криму для спостереження призначено п'ять ефендієв і отримує кожен з них платню, але без правління знаходяться вони поза справами» [2, с. 330].

Через місяць, тобто 28 вересня 1805 року, Таврійський губернатор представив А. Е. Ришельє: «Штати духовного правління магометанського закону і правила для виробництва і про обов'язки духовні, так само копії з Високих указів, які були підставою при цьому». В той же час, він прохав: «якщо знайдені будуть ці розпорядження відповідними користі тутешнього краю і вирішено буде Його Імператорсь-

кою Величністю їх ствердження, наказати муфтію негайно приступити до обрання духовних осіб, які будуть стверджуватися згідно правил» [11, арк. 132–134].

Проект передбачав наступний порядок призначення на посади: «Муфтії обирається Таврійської губернії магометанського закону обивателями всіх прошарків, від кожного міста і повіту представляється по два кандидата начальникові губернії. Після чого, одного з них буде призначено на посаду муфтія, за наказом Імператора. Старші і молодші ефендії в духовному правлінні ті, що засідають, обираються з духовних чиновників муфтієм і затверджуються губернатором» [2, с. 331–332]. В проекті також зазначалося: «Письмоводитель призначається Таврійським цивільним губернатором. Канцелярських служителів назначає муфтію і йому, як голові, надається право призначаючи їм платню» [2, 331–332]. Таким чином, головною метою Д. Б. Мертваго було сприяти повному контролю місцевої адміністрації над Таврійським магометанським духовним правлінням.

Дмитро Борисович не лише склав проект, але й намагався добитися його практичної реалізації. Так, він залучився до пошуків приміщення для Таврійського магометанського духовного правління, передбачаючи розмістити його в будинку – Катерини Петрівни Смірної (вдови економії директора Таврійської губернії радника Матвія Нікітича Смірнова) [12, арк. 111–120]. Також, Таврійський губернатор прагнув, щоб посаду муфтія обіймала лояльна до Російської імперії людина. У своїх «Записках» він приводить розповідь про вибори муфтія Муртази-Челебі [22, с. 137–139]. Цей уривок ілюструє вміння Д. Б. Мертваго бути вмілим дипломатом, провідником політики своєї держави в Таврійській губернії.

Але, на жаль, цей проект не був здійснений, оскільки вже в 1809 р., новий Таврійський губернатор А. М. Бороздін зіткнувся з тим, що була відсутня правова база, на яку могло б спертися Таврійське магометанське духовне правління в своїй діяльності [2, с. 335–336]. Ця установа не функціонувала, тому що не було потрібної фінансової підтримки зі сторони держави, спостерігалися протиріччя серед самого мусульманського духівництва і т. д.

Діяльність Д. Б. Мертваго на посту Таврійського цивільного губернатора демонструє нам приклад роботи тогочасного чиновника – реформатора. Отримавши губернію в занедбаному становищі, за короткий проміжок часу, він зумів навести лад у цих землях. Аналізуючи життєвий шлях Дмитра Борисовича, робиш висновок, що цей чиновник вдало організовував роботу кожного відомства, яким керував. Тільки складні відношення з Олександром I і його оточенням, викликані тим що Д. Б. Мертваго вважали прибічником Павла I, завадили йому зайняти більш значну державну посаду. Діяльність Дмитра Борисовича на державних службі, була прикладом для сучасників і має бути зразком у наш час.

Список використаних джерел та літератури

1. Аксаков С. Т. Воспоминания С. Т. Аксакова о Д. Б. Мертваго : Письмо к В. Б. Безобразову, 20.01.1857 / С. Т. Аксаков // Русский вестник. – 1857. – Кн. 1. – С. 125–133.
2. Александрова И. Ф. К истории учреждения Таврического магометанского духовного правления / И. Ф. Александрова // Известия Таврической ученой архивной комиссии (далі – ИТУАК). – 1918. – Т. 54. – С. 316–356.
3. Вайтаци М. П. Боль минувшего / М. П. Вайтаци // Исторический вестник. – 1913. – № 4. – С. 29–40.
4. Державний архів в Автономній Республіці Крим, ф. 26, оп. 1, спр. 542.

5. Там само, спр. 568.
6. Там само, ф. 24, оп. 1, спр. 9А.
7. Там само, спр. 475А.
8. Там само, ф. 26, оп. 1, спр. 542.
9. Там само, спр. 567.
10. Там само, ф. 24, оп. 1, спр. 669.
11. Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 275.
12. Там само, ф. 26, оп. 1, спр. 565.
13. Губернаторы Оренбургского края / В. Г. Семенов, В. П. Семенова. – Оренбург : Оренбургское книжное изд-во, 1999. – 400с.
14. Дружинина Е. И. Южная Украина, 1800–1825 / Е. И. Дружинина. – М. : Наука, 1970. – 384 с.
15. Бойцова Е. В. Ислам в Крыму : очерки истории функционирования мусульманских институтов / [Е. В. Бойцова, В. Ю. Ганкевич, Э. С. Муратова и др.]; Крымский ин-т мира. – Симферополь : Элиньо, 2009. – 432с.
16. Ислам в Российской империи : законодательные акты, описания, статистика / сост. Д. Ю. Арапов. – М. : Академкнига, 2001. – 367с.
17. Кравчук А. С. Губернатор Д. Б. Мертваго в работе Комиссии по разрешению земельных споров (1802–1810) // Актуальные вопросы истории, культуры и этнографии Юго-Восточного Крыма : матер. III Межд. науч. конф. Новый Свет, 1–3 окт. 2010 г. / Новосветский поселковый совет; сост. О. С. Анисимова; под. ред. В. Ю. Ганкевича, А. А. Непомнящего. – Новый Свет : Соло-Рич, 2011. – С.96–99.
18. Кравчук А. С. Источники для изучения института губернаторства в Таврической губернии в начале XIX века: к постановке проблемы // Сіверщина в історії України : зб. наук. праць / Нац. заповідник «Глухів»; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К. ; Глухів, 2010. – Вип. 3. – С. 28–30.
19. Кравчук А. «Штаты духовного правления магометанского закона и правила для производства и о обязанностях духовных» губернатора Д. Б. Мертваго // Нові дослідження пам'яток Козацької доби в Україні : зб. наук. праць / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК : у 2 ч.– К., 2011.– Ч. 2.– С. 126–132.
20. Лашков Ф. Ф. Исторический очерк крымско-татарского землевладения / Ф. Ф. Лашков // ИТУАК. – Симферополь, 1896. – № 24, 25.
21. Макидонов А. В. К светской и церковной истории Новороссии / А. В. Макидонов. – 2 изд. : испр. и доп. – Запорожье : Просвіта, 2006. – 116 с.
22. Мертваго Д. Б. Записки (1760–1824) / подг. С. Д. Дзюбанов, Г. Г. Мартынов – СПб. : Русская симфония, 2006. – 368с. – (Серия : «Книжные памятники из фондов Библиотеки Академии наук»).
23. Непомнящий А. А. Подвижники кримоведения : в 2 т. – Симферополь: СГТ, 2008. – Т. 2 : TAURICA ORIENTALIA. – 600 с. – (Серия : «Библиография кримоведения» ; вып. 12).
24. Полное собрание законов Российской империи. – СПб., 1830. – Т. 28.
25. Російський державний історичний архів, ф. 1305, оп. 1, спр. 5.
26. Там само, ф. 1286, оп. 1, спр. 108.
27. Там само, ф. 1281, оп. 11, спр. 131.
28. Российская национальная библиотека, отдел рукописей, ф. 603, оп. 1, спр. 383.
29. Державина Г. Р. Соч. : в 9 т. / Г. Р. Державин ; прим. Я. Грота. – СПб., 1869. – Т. 5. – 930 с.
30. Державина Г. Р. Соч. : в 9 т. / Г. Р. Державин ; прим. Я. Грота. – СПб., 1871. – Т. 6. – 987 с.
31. Державина Г. Р. Соч. : в 9 т. / Г. Р. Державин ; прим. Я. Грота. – СПб., 1872. – Т. 7. – 896 с.
32. Бобков В. В. Феодосийский градоначальник Александр Иванович Казначеев : основные вехи административной деятельности. – Ученые записки Таврического национального университета. : спец-выпуск «История Украины» – Т. 23 (62). – № 1. – 2010. – С. 32–41. – (Серия «Исторические науки»).
33. Непомнящий А. А. Таврический губернатор А. И. Казначеев / А. А. Непомнящий, В. Ф. Шарпа // Культура народов Причерноморья. – 1997. – № 2. – С. 226–229.
34. Посохов С. И. Губернаторы и генерал-губернаторы / С. И. Посохов, А. Н. Ярмыш ; Ун-т внут-ренних дел. – 2 изд. – Харьков, 1997. – 164с. – (Серия : «Харьковский биографический словарь»).

Кравчук А. С. Дмитрий Борисович Мертваго – таврический гражданский губернатор / А. С. Кравчук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Исторические науки». – 2012. – Т. 25 (64), № 2. – С. 116–127.

Впервые на основании различных архивных данных и других источников воссоздана деятельность второго Таврического гражданского губернатора – Д. Б. Мертваго. Проанализирована его работа, как главы Комиссии по земельным вопросам и управляющего Крымской соляной частью. Отображено общее положение в Таврической губернии в начале XIX века. Обращено внимание на необходимость системного изучения института губернаторства и биографий губернаторов Таврической губернии.

Ключевые слова: Д. Б. Мертваго, таврический губернатор, Таврическая губерния, Комиссия по земельным вопросам, Крымская соляная часть, институт губернаторства.

Kravchuk A. S. Taurida governor D. B. Mertvago / A. S. Kravchuk // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Historical Science. – 2012. – Vol. 25 (64), No 2. – P. 116–127.

On the basis of various historical data and other sources, the biography of the statesman of the XIX century D. B. Mertvago was recreated. For the first time an assessment of his occupation at different positions was represented. The details of his activities as the Taurida civil governor were restored. For the first time an assessment of his occupation at different positions was represented. The details of his activities as the Taurida civil governor were restored. It was a difficult period in the history of Taurida province. Taurida governor D. B. Mertvago worked on created of Commission of the land problems. It was a complex process. He must to decided the problem quickly and he coped. Taurida governor created a militia of the Crimean Tatars. He engaged in colonization of South Ukraine. He created his own project of colonization. Governor created a new industry, such as wine. It was important for Russia Empire and had to bring a lot of money. He was an outstanding administrator and did many for Crimea and the country.

Keywords: D. B. Mertvago, Taurida province, governor of Taurida, Commission of the land problems, Crimean salt part governorship institute.

Поступила в редакцию 01.11.2012 г.